

BÍRÓ ZOLTÁN

AZ ÁRCSÓI KERÁMIAVÁSÁR

A vásár külön világ: benne másként zajlik az *idő*, s a *tér* is új dimenziókat nyer. A *kapu* közelébe érve már látszik a sokadalom, a hullámzó tarkaság. Még kint vagyunk, de már átjár valami furcsa borzongás: az *ünnep* elérhető, kitapintható közelségben van. Csak át kell lépni a *kapun*, amit nem csupán azért emelek ki, hogy ezzel érzékeltessem a rendkívülibe való belépés szimbolikus gesztusát, hanem azért is, mert valóban él (sőt: visszaél) mindenkori funkciójával: könyörtelenül megállít. A teherautók számára méretezett faragott kapun köszöntő felirat, alatta pedig a valóságos akadály: a szimbolikus tér és időátlépést vámoló *rendező*. Nyolc lej ellenében egy kis kerámiaplakett szentesíti az ünnepbe való belépést. A kapun túljutva aztán rohamosan vetkőzünk ki megszokott önmagunkból: mozgásunk lelassul, csetlünk-botlunk a tömegben, megfedkezünk az idő folyásáról, minden idegszálunk egy dologra összpontosít, azt keressük, felnagyítjuk, majd kiengedjük látómezőnkől, de csak azért, hogy új szögből ismét kiemeljük. Érzékszerveink vele dolgoznak öntudatlanul is, alárendeljük magunknak, majd fölébe kerekedünk, időnként habzsoljuk, a másik pillanatban apró részletekben, módszeresen adagolva próbáljuk magunkba szívni azt, ami itt az egyetlen lényeges dolog, ami a szervezőerő, és ami egyben az ünnep lényege: a *látványt*. Raktározzuk magunkba a formák, színek kombinációk, mintaváltozatok osztályozhatatlan tömkelegét, s közben a távolság, a hangzavarból kiszűrt beszédfoszlányok, a felületek megtapintása mind-mind a látvány közelebbhozását, birtokbavételét hivatott szolgálni. E birtokbavétel csomópontjain pedig ott állnak a látvány termelői: a *kiállítók* és a *szakértők*. Nézzük meg, külön-külön mit tesznek, mit tettek az ünnep megteremtése, a látvány létrehozása és működtetése érdekében. A fogalmi megragadás kísérletét hátrább hagyva próbálkozzunk meg a látvány olyan analitikus leírásával, amelyet az ünnep bármelyik részvevője elvégezhet anélkül, hogy a szakértők maszkjába bújva felfüggesztené magában az ünneplő embert.

Intézményes tagolás

A megnevezés: V. Árcsói Kerámiavásár.

Az időpont: 1982. augusztus 14–15. (szombat–vasárnap).

A vásárok eddigi rendjében rendhagyó dátum, mert a hónap harmadik vasárnapja lévén, érvénytelenítette a kitartóbb látogatók körében már-már szállóigévé vált búcsúzó formulát: „Találkozunk jövőben, augusztus második vasárnapján.”

A helyszín a hajdani Árcsófürdő mai szerényebb változata, Korondtól (Hargita megye) mintegy két kilométerre, az igen forgalmas Szováta–Székelyudvarhely műút mentén. Impozáns fogadó uralja a teret, ami ugyan a vásár első napjának délelőttjén nem üzemel, tekintettel a déli órákban tartandó „kerekasztal-megbeszélésre” és az azt követő díszebédre, de a szemnek tetsző, ízléses építménynek ennek ellenére is nagy jelentési súlya van. Emeleti részén székelnék ugyanis a szakértők (a meghívott szakemberek, a magasabb rangú szervezők, a sajtó, a rádió, a tévé képviselői). Végül kiderült ugyan, hogy mindezekből nagyon kevés van, de ez mit sem változtatott azon a tényen, hogy a kiállítók és a látogatók nagy része is valamiféle tiszteletbe oldott félelemmel tekintszen arra a helyre, ahol a kiállított tárgyakról, sőt magáról a vásár egészéről a véleményt kimondják. Ez lenne az egyik ok, ami az épületet fontossá, központi elemmé teszi. Van emellett még egy közelebbi ok is: az épület előtere egyfajta irányító, információkibocsátó, információcserélő hely, itt állnak vagy ezen a téren sietnek keresztül időnként a karszalagos szervezők, akiktől esetleg valamit meg lehet tudni a vásár kulisszatitkaiból, akik híreket hoznak „fentről”, akiktől meg lehet tudni azt is, hogy a déli tizenkettőre beharangozott kerekasztal-értekezlet tulajdonképpen hánykor is esedékes stb. Egyébként ez az előtér az egyetlen biztos hely, a többi állandóan változik, hullámzik, kavargó. Akik idegyűlnek, pár percre kikerülnek a vásár forgatagából, s mintegy „fentről” tárgyalják, szemlélik a látványt. Itt valóban figyelnek egymásra az emberek, üdvözléseket hallani minden irányból, távolról is integetnek egymásnak, csoportok alakulnak ki és szerveződnek át. Ez a hely a vásár nyilvános tere, ahol az ember a vásári tömegeből kilépve ismét felveszi szerepét, ismét valakinek számít, ismét figyelmesen lavírozik a számára adott szereplési skálán. Ennek egyik véglete a szakértői szigorú arc és a hozzá való gesztusok, miközben értékeljük a látványt, a

másik pedig a tanulni akaró ember bólogatása, aki éppen nála okosabb embert hallgat. Ebben a nyilvános térben az is számít, hogy ki lát még engem, amikor valakinek magyarázok, vagy pedig hogy ki látja azt a nem akárkit, aki nekem magyaráz. S hogy e tér kitüntetett szerepe nem véletlen, az a vásár folyamán kétszer is beigazolódik. Először a vásár első napjának délelőttjén, amikor a fő szervezők a fő szakértők jelenlétében a már régóta hullámzó, nézelődő tömegnek bejelentik a vásár hivatalos megnyitását, másodszor pedig a vásár másnapján, a részvételt szentesítő diplomák átnyújtásakor. A tér arculata mindkét alkalommal érdeklődésre tarthat számot. Középen asztal, az asztalra piros bársonytérítő kerül, a bársonyra pedig impozáns korondi váza. Az asztalon mikrofon, ami néhány recsegő hangszórón keresztül a vásár e központi eseményét hallhatóvá teszi mindenki számára. Az asztal mögött állnak a fő szervezők és a fő szakértők. A tér szélén pedig félkörben a tömeg. Mindenki látni szeretne, de mivel senki nem akar a betonozott felületre, a tényleges térre kilépni, ezért jó kis tolongás támad a nézelődők között. Illetve mégis akadnak olyanok, akik belépnek ebbe a térbe, de ők egyáltalán nem is törekednek arra, hogy beleolvadjanak a nézelődők tömegébe. Pár lépéssel előbbre lépnek a gyűrődő első sortól, lezser tartásban állnak, kezükben beállított fényképezőgép, magnó vagy jegyzetfüzet. Nem, nem újságírók, nem is a rádió képviselői (ezekből az utóbbiakból is akad néhány, de ők az asztal mögött, a második-harmadik sorban állnak). Ezek csupán érdeklődők, akik még ugyan nem szakértők, de hitük szerint jóval többet tudnak az átlaglátogatóknál. A térbe való feltűnő belépésükkel adják tudtára környezetüknek (az asztal mögött állóknak és a tolongóknak egyaránt) a vásár ügyéhez való komoly hozzáállásukat. Azt, hogy ők ugyan nem a piros bársonnyal letakart asztal mögött állnak, de... állhatnának ott is! Kívülállóságuk jelképeihez (magnó, jegyzetfüzet, fényképezőgép, szakértői álarc, az átlagtól valamivel eltérő ruházat stb.) a vásár egész ideje alatt ragaszkodnak. Mivel sokszor szó esik még róluk, jelöljük őket úgy, hogy „magnós társaság”.

A vázolt felállás külsőségeiben változik ugyan, de a szerepek nagyjából ugyanazok maradnak a kerekasztal-értekezlet idején is. A színhely ezúttal a turistafogadó nagyterme, ahol egy hosszú, a lakodalmi teríték barokkos kavalkádját idéző asztal mellett ülnek sorban a vásár kiállítói, az asztal sarkán

pedig a szakértők, szám szerint négyen. Végül pedig szétszórtan, többnyire állva vagy egy-egy sarokba leülve azok, akik úgy érzik, hogy ezúttal is jogukban állt a körön belülré lépni, nyilván az előbb felsorolt, a státusukat jelző felszereléssel. Látszatra szerepcsere van, hiszen a kiállítók ülnek a kitüntetett helyen, az elhangzó szövegek azonban egykettőre elűzik ezt a látszatot: a szakértő most is beszél, magyaráz, a tömeg odaadón figyel, tanul (a végén hozzászól ugyan egy-két ember, de szigorúan a befutottság rendjében, a szakértők által felállított hallgatolagos értekhierarchia szerint). A helyhez nem jutó, de azért feltétlenül jelen lenni akaró magnós társaság ismét előtérbe kerül: ők dolgoznak (írnak, magnót állítanak, fényképeznek stb.), és munkájuk révén inkább jelen vannak, mint a fazekasok kitüntetett helyre ültetett tömege. Végül néhány bátoritan, protokollszerű hozzászólás után szakértők el, magnós társaság el, és marad a díszebéd.

Nem lenne teljes az épületről alkotott kép, ha nem említenék meg, hogy az előtte lévő téren „működött” a kora reggeli órákban a falu fúvószenekara, a továbbiak során pedig egy magnó, két mikrofon és az ezekhez tartozó hangosító berendezés, amely a vásár két napja alatt háromféle hallgatnivalót sugárzott a vásárosok népes táborának. A zenekar eltűnte után egy ideig annak zeneszámaint fölvételről, de ez hamarosan abamaradt, véleményem szerint elsősorban a fölvétel minősége miatt. Ezután pedig kisebb megszakításokkal zenés egyveleg következett az elmúlt tizenöt év sikeres vagy sikertelen rock-és diszkószámaiból. Kissé recsegett ugyan a hangszóró, de azért ki lehetett venni a melódiákat. Egyetlen elkeseredett tiltakozás volt e zeneáradat ellen, de az – valószínűleg elszigetelt volta miatt – eredménytelen maradt. A kis szünetek alatt pedig egyvalaki a fazekas élet köréből élményvilágából gyártott rigmus-próbálkozásait ismertette a vásár közönségével. Íme egy példány:

„Garantáltan népi tányér,
Három liter fuszujkáér.”

Bár az olvasás első alkalommal kissé akadozott, a közönség körében élénk figyelmet keltettek ezek a tájszólásban előadott rímes próbálkozások. Mivel viszonylag kevés volt belőlük, egykettőre ismétlésre szorítkozott az egész felolvasás, aminek az

lett a következménye, hogy a vásár látogatói a könnyebben megjegyezhetőket hamar meg is tanulták.

A „hivatalos térben” kitapintható szereptípusok azonban nemcsak a vásár kiemelt terében működtek, hanem behálózták a vásár egész területét. Ennek egyik formáját már említettük: a magnós társaság szereplése gyakorlatilag állandóvá tette a „hivatalosság” jelenlétét a vásár spontán terében. Ők voltak azok, akik nem tudtak feloldódni a vásárban mint ünnepeben, a szakértők álarcába bújva őrizkedtek attól, hogy belépjenek a „különös” terébe és idejébe, akik nem engedték magukon elhatalmasodni a látványt. Számuk nem nagy, de mivel viselkedésük folytán a látogatók és főként kiállítók szemében „valamiféle hivatalos személyeknek” tűntek fel, szerepük nem volt jelentéktelen: általuk állandóan jelen volt a „hivatalos szem”, a „hivatalos vélemény”, a „szakértelem”. Volt azonban a hivatalos tér szerepeinek egy sokkal erőteljesebb kivonulása is, ami szakaszonként és ideiglenesen ugyan, de erőteljesen szétördelte az ünnep spontaneitását, s aminek betervezettsége – mindaddig, amíg le nem járt az egész ceremónia – a kiállítók körében elég sok feszültséget keltett. Ez a kivonulás pedig nem más volt, mint a *zsürizés*. A zsürizés tárgya a kiállítók standja, amit erre az alkalomra alaposan előkészítettek. Az egyes kiállítók kora reggel óta dolgoznak a zsürinek szánt látványon. A mintegy három méter hosszú és másfél méter magas léccsillványt fehér papír, népies vagy annak tartott terítő, szőnyeg borítja, előtte pad, szintén leterítve valamivel. Az állványon szegekre akasztva a „termék”, amihez hozzányúlni a vásárlóknak mindaddig tilos, amíg a zsüri „le nem járt”. Az elrendezés leggyakoribb elve a szimmetriára való törekvés, vagy ha ez nem lehetséges, akkor a méretek szerinti arányosság. A stand külső részén a nagyobb darabok, középféle a kisebbek, a centrumban pedig rendszerint egy nagyobb és szemnek tetszőbb darab. Az általános szokás szerint van egy fókuszpont, ami vonzza a szemet, az egyes darabok alárendelődnek a *rendnek*. Persze vannak kivételek is, de ezek száma a zsürizés előtt nagyon elenyésző, róluk akkor lesz majd szó, amikor a vásárlók szemszögéből vesszük szemügyre a standokat. A zsürinek szánt standoknál egyértelműen az a törekvés érvényesül, hogy legyen egységes és hatásos a kép. Az igényesebb darabok a fókuszba kerülnek, ezek egyenesen a zsürinek szólnak, hisz minden kiállító tudja, hogy a zsüri a standról kiválaszt majd né-

hány értékesnek tartott darabot és „odafent” a kiválasztott darabok alapján ítélik. Ha valakinek van egyéni munkája, olyan, ami másoknál már vagy még nem található meg, az feltétlenül előkelő helyre kerül. Az ilyen műrecek fő jellemzője nem is annyira a méret, inkább az „új” forma vagy a meszterkézre valló, minden képzeletet fölülmúló, kidolgozás. Bármilyen szemszögből nézzük is a dolgot, az a benyomásunk, hogy a standokról a zsüri érkezéig lerí egyfajta merevség, pózolás, a kívánalmaknak való eleget tevés görcsös igyekezete. Nyilvánvaló, hogy a termékeket nem véletlenül helyezik el így, hanem azért, mert a kiállítók tudatában a zsüri igényeiről ez a kép munkál. A zsüri tehát azt kapja (legalábbis megközelítőleg azt), amit elvár. A zsürizés körüli ceremónia fokozódása amellel érvel, hogy egyre inkább azt kapja, amit elvár, és a „fontosság” látszatának fenntartása érdekében magának az értékelés műveletének kell bonyolultabbá, rituálisabbá válnia. Nézzük meg ezt is közelebbről.

Előző vásárokon volt a zsürizésnek olyan formája is, hogy a zsüritagok külön-külön, mintegy észrevétlenül szemlézték a kiállított anyagot, észrevételeiket feljegyezték, majd visszavonultak, és tapasztalataikat, álláspontjaikat, értékítéleteiket összevetették. A gyakoribb változat azonban a közös zsürizés, amit ezen a vásáron is láthattunk. Lényege azzal a képszerű kijelentéssel adható meg, hogy: a hivatalos tér egy bizonyos időre kiköltözik a vásár spontán terébe, és felfüggeszti annak törvényeit. A működtetett szerepek és az elfoglalt helyek sémája kísértetiesen ugyanaz, mint a kerekasztal-beszélgetésnél vagy a megnyitónál. A stand előtt állnak a zsüri tagjai, válogatnak, egymásnak adják a kiválóknak minősített darabokat, és közben jó hangosan mondják a véleményüket, néha egyszerre ketten, hárman is. Sajnos lehetetlen hangos felvételt csatolni ide, pedig csak az tudná élethűen visszaadni a néhol már-már eksztatikussá váló kusza dialógus-burjánzást. A stand mögött s a zsüri mögött embergyűrű, figyelő arcok sokasága. Itt és most minden szónak súlya van, hiszen amit a zsüri tagjai jónak tartanak, abból jövőre még több készül, amit pedig elmarasztalnak, az nem kerülhet többé az árcsói vásár standjaira. A nagy figyelem oka – miért ne írónk le – nem apró dolog: itt a nagy alkalom arra, hogy szakértők igazolják az elvégzett munkát, a bejárt utat. Akit vagy amit elismernek, az „menő”, és ez nem kicsi dolog ott, ahol – legalábbis az emberek meg-

győződése szerint – az iparendély megszerzésének, megtartásának serpenyőjébe pottyantott minden apró súly számít. Innen a kiszolgáltatottság-érzés, a minden szóra, minden gesztusra reagáló figyelem. A szereplők harmadik csoportját ezúttal is a már jól ismert, státusszimbólumokkal felszerelt társaság alkotja, amelynek tagjai standtól standig vándorolnak a zsüri-vel, ellentétben a kíváncsiak tömegével, amelynek összetétele standonként változik. Végül pedig meg kell említeni a két mellékszereplőt is, akik egy nagy kosarat cipelnek a zsüri után, benne a kiválasztott darabokkal. Ahogy a zsüri elvonul, az ünnep rendje helyreáll, illetve ekkor kezdenek igazán érvényesülni az ünnep törvényszerűségei. A hivatalos tér a maga szereprendjével már csak akkor próbál utat törni az ünnep forgatagában, ha profi rádiós vagy tévékamera érkezik. Ilyesmire azonban ezen a vásáron nagyon ritkán akadt példa.

A látvány vonzásában

A két nap nagy részében a vásár spontán szférája háborítatlanul éli a maga külön életét. Első pillantásra a szemlélőnek az a benyomása, hogy a kavargó, hullámzó látvány- és beszéd-folyamat lehetetlen megragadni. Ha megpróbáljuk egyes elemeit leírni, akkor menthetetlenül lemerevedik, statikussá és időtlenné válik az egész, márpedig csak működésében az, ami. Tudunk-e „együtt lépni” a leírás folyamán ezzel a zajló folyamattal? A válasz az olvasóra tartozik. A leírás elkerülhetetlenül szinekdochikus lesz, mivel az ábrázolandó folyamat sok apró rezdülését lehetetlen szemmel és tollal nyomon követni. Az olvasó pedig a szerző akaratától függetlenül a leírt részletekben az egészet látja meg.

A vásár forgatagának mintha valami mágikus ereje volna: vonzza magához az embert. Mindegyre hallik: „Megyek, járok egyet; gyere, nézzünk szét; menjünk még egyszer végig; szét-nézek egy kicsit stb. Megyek, nézelődök, keresek, meglátok, megkérdeszek, megfogok, kipróbálok, leteszek – *akciók* hosszú sora, cselekvések, amelyek révén részese vagyok az ünnepnek, benne vagyok, átélem a különöst, a ritkán adottat. A cselekvések szabálya érdekes módon mindenki számára ismert, senki sem kíván kilógni a sorból, mindenki elégedettnek látszik a számára elvégezhetőként adottal. Az ismétlések száma nincsen előírva, mindenki annyiszor végzi el a cselekvések profán rituáléját, ahányszor annak szükségét érzi. A meghódítandó látvány

nemcsak azért kap mágikus tartalmat, mert az egy adott pillanatban rögzíthető arca is kimeríthetetlenül gazdag, hanem azért is, mert azt az érzetet kelti a vonzáskörébe került emberben, hogy minden következő pillanatban képes valami újat produkálni. Lehet, hogy ha próbára tennék, ez nem sikerülne neki, de a látogató tudatában úgyis ott van a cselekvésre, az akcióra hajszoló előfeltevés: újból végig kell járnom, mert olyasmivel találkozhatom, ami az előbb nem volt, amit az előbb nem vettem észre. És kezdődik előlről a megyek, nézelődök, meglátok, megfogok... ceremóniája. Néha kilépünk a vásár forgatagából, hogy magát a vásárt megláthassuk, s közben a kívülállás időtartamától függően gyorsan halmozódik bennünk az újabb akciókra való igény. Huzamosabb kívülállást – anélkül hogy ne éreznénk valamiféle kívülrekedtséget, távolmaradást – csak akkor vagyunk képesek elviselni, ha harapnivaló vagy innivaló kedvéért lépünk ki belőle. S mindezt azért vállaljuk, mert az evés-ivás – bár kiszakították a vásár hajdan egységes testéből, s az ünnepi tér perifériájára helyezték – sok mindent őriz még annak törvényeiből. Persze hiányzik már belőle a látvány, és ezért nem töltünk el ma már ilyesmivel sok időt. No meg azért sem, mert érezzük, hogy kívül esik azon, amit az ünnep nyilvánosságának érzünk, és ami az ünnepi viselkedés igazi tartalmát a mi szemünkben megadja. Az evés-ivás intim dologgá vált, olyasmivé, aminek sajátosan egyéni gesztusait csak legszűkebb környezetünknek vagyunk hajlandók megmutatni, ha pedig magunkban vagyunk, akkor tüntető háttáfordítással igyekszünk megőrizni ezt az intimitást. Mind ezt csupán azért írjuk le, hogy hangsúlyozzuk: az evés-ivás tere és ideje elszakad az ünneptől, bármekkora lenne is a felhozatal, nem tudna beleszólni az immár tőle függetlenül létrehozott és működtetett látvány alakulásába. Esetleg ő maga is külön látvánnyá válhat – ha valaki megrendezné ezt a látványt –, de ez már ünnep lenne az ünnepben, látvány a látványban, idegen test a vásár spontán szférájában. Azonban az utóbbi változatról egyelőre szó sincs, itt csak egy látvány van, ami uralkodik a mai napon különlegesen érzékeny érzékszerveinken.

Mindenekelőtt a tömeg. Mozgása a vásár L alakú folyosóján oda-vissza irányú. Nyáriás, de tartózkodó színekből áll össze a kép. Fehér, krémszín, az élénkebb színek világos árnyalatai uralkodnak. A kiválasztás gonddal történt, az öltözetekben ki-

tapintható „ünnepies hűvösség” nem véletlen. Ha egyéb nem volna is, ez már jelezné az idő és a tér használatának mára időzített különösségét. „Népies” darabok, elemek ritkán tűnnek fel, jelenlétük nem tolakodóbb, mint bárhol másutt. Kivétel a helyi kerámiaüzem eladója, aki székelyszoknyában szolgálja ki a vásárlókat. A fő látványosság azonban a standok sorozata. Elég közel vannak ugyan egymáshoz, de azért mindenik előtt külön emberboly képződik, s minden egyes bolyba a behatolás diszkrét csetlés-botlással, lökdösődéssel jár. Persze nem éppen tolongásról van szó, de a kiállított tárgyak vonzereje van olyan erős, hogy neki engedelmeskedve egy-egy mormogásszerű, többnyire érthetetlen bocsánatkérésféleségen túl nem nagyon törődünk a közlekedés hétköznapi érvényes normáival. Aki pedig elérte a boly első sorát, az egyszerűen nem vesz tudomást a háta mögött lévőkről addig, amíg öntörvényű akciójának (nézés, tapintás, válogatás) végére nem jut.

Anélkül, hogy teljességre törekednénk – ehhez jóval több, szimultán működő szem és fül kellene, nem is beszélve a beérkező benyomások feldolgozásáról, amire egyetlen emberi agy egyszerűen képtelen –, próbáljuk meg nyomon követni a tárgyak (nevezzük így a látványok egymás után következő sorozatát) felhívóerejének működését. A továbbiakban felsorolt észrevételek nem képviselnek sem tudatos rangsort, sem szándékos minősítést, s ha ilyesmi érződik ki a szövegből, akkor az nem más, mint a megismerő alany (jelen esetben a szerző) tehetetlensége arra vonatkozóan, hogy feljegyző munkája teljesen tárgyilagos legyen.

Minden kiállított és megszervezetten működtetett tárgy, amellyel a látogató akciót kezdeményez – és ezek összessége is – *esemény*. A látvány nem tud pusztán csak az lenni, ami (egy váza, egy bokály, egy tányér, egy díszítőelem stb.), mert egy előfeltevés-hálózatba beépülve jelenik meg mindenik azáltal, hogy egyáltalán belépett a vásár terébe és idejébe. Mindenki tudja, aki kiállít, hogy tárgyaival a népi kultúrát, annak egy szeletét kell bemutatnia, és ugyanakkor mindenki tudja, aki erre a vásárra eljön, hogy ott ő nem káposztásfazekat, dísz-tányért vagy cserelapis mintát fog látni, hanem magát a népi kultúrát, annak egy szeletét. A tárgyak – a kiállítók, a vásárlók, a szakértők előfeltevéseinek erőterében – akarva-akaratlan önmagukon túlmutató elemekké válnak, jelekké, amelyek mögött valami áll, amit ezek a jelek csupáncsak jelképeznek.

A kiállított – és természetesen jól megformált, jól kidolgozott – bokály nemcsak azt mondja magáról, hogy „én korondi bokálykancsó vagyok”, hanem a vásáron való megjelenésével azt az üzenetet is hordozza, hogy „a korondi népművészet él és hat”, „Korondon még őrzik a hagyományt” stb. A tárgyak fő hatóereje, felhívóereje az ilyen értelemben vett szimbólum voltukban rejlik. Bármilyen furcsának is tűnjék, a vásárlók döntő többsége nem egy tányért vesz, hanem egy olyan tárgyat, ami számára a népi kultúrát, a népi kultúrához való viszonyulását testesíti meg. Ugyanez áll a szemlélődésre, a kiállított tárgyakról való vélekedésekre is. Mindezt talán a legjobban az igazolja, hogy a kiállított tárgyak mintegy „rájátszanak” erre a jelszerűsége, úgy működnek, hogy szimbólum voltuk hangsúlyozottabb, szembeötlőbb, félreérthetlenebb legyen. Ezeket a rájátszásokat – amelyek nem feltétlenül a készítők tudatosan végiggondolt fogásai, hanem nagyon sokszor inkább a mai népművészet természetes (értsd: spontán) hajtásai – egyértelműen reklámfogásoknak is nevezhetjük. S tehetjük ezt minden mellékönyv nélkül, hiszen ma már közismert, hogy a reklám nem feltétlenül és nem elsősorban a fogyasztó megfontolt átértékelése, hanem a magas szintű szükségletkielégítés természetes velejárója is. A kiállított tárgyak esetében a reklámfogások nemcsak úgy értendők, mint ami több pénzt hoz a házhoz, hanem úgy is, mint ami a tárgyak szimbólum voltát kiemeli, nyomatékosítja. A kiállított tárgy üzenet is, mint mondanivaló sokakhoz kíván eljutni. És lehet-e támadni, elítélni azért, hogy – mint minden üzenet – saját befogadtatását biztosítani szeretné? A kérdés talán akkor válaszolható meg, ha valaki módszeresen és megnyugtató módon számba vette a reklám jelleg minden jelentősebb mozzanatát. Egyelőre próbálkozzunk meg az impressziószerű számbavétellel.

A tárgyak – kínálják önmagukat. És mi tagadás, ötletekben szinte kifogyhatatlanok. Egy részük a grandiózus formát választja fő felhívóelemként. Egy-másfél méternyi vázák példázák ezt a törekvést, de kerül óriási tányér és tál is szép számmal. Mások ezzel ellenkezőleg a miniaturizálás útját választják. Pöttömnyi tányér és kancsó, hüvelyk nagyságú váza, féltényérnyi tál, decis korsó – a nagyobb darabok tökéletes utánzatai, minden megvan rajtuk, ami kell, csak éppen a lépték jóval kisebb a megszokottnál. A különösség felé mutató harmadik út még szokatlanabb a szemnek. Tálak, tányérok, kancsók

épülnek egymásba, sohasem látott formavilágot teremtve; fél méteres kancsó- vagy vázaszerű törzseken négy, hat, sőt néhol nyolc fül épül egymás fölé/közé, a tetején arc- vagy fejutánzatok, a törzsek domború felületén indák, állatok vagy emberalakok aprólékosan kidolgozott domborműve. Maga a tárgy egészében finomságot, „ne-érj-hozzámot” sugall, nem tudhatjuk, hol lehet megfogni, és azt sem, hogy hol mi mozog és mi a stabil rajta. Kidolgozottságuk már-már a tökéletességig aprólékos. E kusza, a szem számára egyszerre be nem fogható felületek tökélyre törekvő megmunkálása nem egyedi jelenség a kiállított tárgyak között. A tányérok, bokályok sokasága egymást igyekszik túllicitálni a felhasznált mintaanyag változatosságában, a felületek minél alaposabb kihasználásában, az élénkebb és tisztább színekre való törekvésben, a megmunkálás aprólékoságában. A tárgy formája háttérbe szorul, csak arra jó, hogy felületet bocsásson a mintaanyag számára, de arra már nem képes, hogy ezt a mintaanyagot a saját törvényeinek alárendelje. A kompozíciók a tárgy alakjától függetlenül is külön világot élnek, s a hatni akarás, a figyelemfelhívás törvényeinek engedelmessé válnak. Ebben a környezetben a század eleji forma- és mintakincs felidézései darabok (kecskefejő, tejesfazék, tejeslábos, leveses tál, leveses tányér és társaik) is különösnek hatnak, elárulják magukról, hogy hatáskeltés kedvéért születtek. Végül pedig az igazi „különösek”, a soha nem látott tárgyak, a soha nem látott minták: apró kerámiacsengők, amelyek a standhoz csalják a tanácstalanabb érdeklődőt, a szabálytalan alakú csempén székelő népviseletbe öltöztetett pár, amint éppen előbukkan egy mesterien mintázott, nyitott székelőkapun, hű ábrázolásra törekvő jelenetek a nagyobb vázák oldalán stb.

S hogy a tárgyak ne maradjanak magukra szimbólumszerűségük hirdetésében, óhatatlanul rájuk kerül alkotójuk neve, esetenként pedig úgy is besegítenek nekik, hogy a standot a kiállító fazekas nevével telenyomtatott csomagolóanyaggal fedik le (nyilván a megvásárolt portéka is ilyen papírba kerül), a vásárló mint az értékességet szavatoló garancialevelet viheti magával a kiállító más helyen való szereplését méltató fényképes brosúrával, vásárlás közben pedig a standra kifüggesztett fényképről ismerheti meg a dolgozó mestert.

Csoda-e, ha a vásár forgatagába belekerült ember nem tudja, merre kapja a fejét? Nyilván nem. Akik idejönnek, azok nagy

többségének nem kancsó vagy tányér kell, hanem esemény: a látás, a tapintás, a birtokbavevés eseménye. A vásár spontán szférája nem fukarkodik az események tálalásával, és ezt – ha csak a hivatalos szféra nem igyekszik gátolni törekvésében – könnyen megteheti, hiszen pusztá léte is esemény, ami bűvkört von minden köré, ami benne egyáltalán előfordulhat. Itt a szakértők ítélnek, a látogató csak befogadni jött, és a számára adott cselekvési formák között esetleg választ, de sosem megtagad. Persze annak, hogy a spontán szférában ilyen jól mennek a dolgok, van egy jól meghatározható és minden korok minden vásárában érvényre jutó oka: a kiállítók rendkívüli módon kihegyezett füle a potenciális látogatók elvárásai, előfeltévesei irányába, mint ahogyan van ilyen kihegyezett fülük – ez már új fejlemény – a szakértők igényeinek irányába is. Valóban jól megy a vásár? Ha van benne elegendő esemény, akkor igen. Mint láthattuk, az események két szférában termelődnek, és két tábor termeli őket. Ideje, hogy egymás mellé állítsuk a kettőt.

Szándékok keresztüztüében

Mindaz, ami Árcsón a szervezők és a szakértők munkája nyomán végbemegy, az a reprezentációs folklorizmus ritka szép példái közé sorolható. A szervezők és a szakértők bevallott szándéka a népi kultúra – jelen esetben a korondi népi kerámia – jelenének ápolása és jövőjének biztosítása. Ismertebb kifejezéssel élve: a hagyomány megőrzése és továbbvívése. Mindezt nem csupán vallják, hanem konkrét elképzeléseik is vannak arról, hogyan lehet mindezt véghez vinni, és tesznek is azért, hogy véghez vigyék. Kijelölik a hagyományőrzés és továbbvívés pontos helyét és idejét, s azon fáradoznak, hogy ezt a pillanatot ünnepivé avassák. Ugyancsak ők gondoskodnak arról, hogy megfelelő reklám hívja fel a széles közönség figyelmét e rendezvényre, és arról is, hogy utólag újságcikkek, rádióriportok, tévéműsorok értékeljék, esetleg elemezzék ezt az eseményt. Ezeken az adminisztratív jellegű intézkedéseken kívül arra is gondjuk van, hogy előre tudassák, sejtessék azokat a kritériumokat, amelyeknek a vásárra jelentkezők táborának meg kell felelniük. Végül pedig igen fontos munkájuk azon része is, amelyet a hivatalos szféra működése kapcsán írtam le: igyekeznek tagolni a vásár terét és idejét, ott helyben meg-

fogalmazzák az általuk rendezett esemény értelmét, szerepét, fontosságát, értékét, ugyanakkor gyakori jelenléttel öröködnék a hagyományörzés általuk elképzelt formáinak, szabályainak betartása felett. Ha elég nagy a publicitás, ha sikerült végig „kézben tartani az eseményt”, akkor a rendezvényjelleg mindenki számára szembeötlő lesz, és az így teremtődő színpadszerűség, megkomponáltság, szándékoltság nem véletlen. Mindennek üzenete, mögöttes tartalma van, ami valahogy így írható körül: a népi kultúra elevenen él, még értékes, a továbbélés biztosítása céljából ez a szervezett keret szükséges, mert felszínre dobja a potenciális értékeket. Mindez persze a vásár úgynevezett kerekasztalánál tételesen is elhangzik, de ez nem nyilvános kijelentés.

A felsorolt eljárások csak töredékei annak, ami a szervezők és a rendezők kezében van ahhoz, hogy a kijelölt célt parádés ünnep formájában valósítsák meg. Az ilyen rendezvény elé gördülő mindenkori akadályok (adminisztrációs, pénzügyi, a szervezési kedv lanyhulása, a kiállítók vonakodása stb.) azt eredményezik, hogy az események szervezettségi foka évenként változik. Az árcsói vásár esetében ez a változás trendszerű: az öt vásárt egymás mellé állítva arra a következtetésre jutunk, hogy a szervezők és szakértők által bevetett fogások skálája fokozatosan szűkült, következőképpen az esemény szervezettségi foka is fokozatosan kisebb lett. Az esemény hatása azonban változatlanul nagy, a látogatók és a kiállítók száma évről évre nő, ami azt jelenti, hogy ebben a folklorizmusjelenségben a reprezentációs vonal háttérbe kerülése nem szüntette meg az esemény mindenkinek szóló üzenetét. Közbelépett egy másik erő, ami a szakértők, szervezők munkájának fokozatos csökkenésével átvette az esemény tagolásának, megszervezésének szerepkörét, végeredményben pedig megőrizte, megerősítette az esemény üzenetét.

A vásár spontán terének elemzéséből már kiderülhetett, hogy ez az erő nem más, mint a kiállítók egyre fokozódó erőfeszítése a vásár tér- és időgőcaiba való beépülésre. Számtalan fogással megpróbálkoznak annak érdekében, hogy valamiképp az esemény spontán szférájának alakítása teljesen a birtokukba kerüljön. Ez a törekvésük nem véletlen, és ugyanakkor nem is lehetetlen célkitűzés, már csak azért sem, mert a hivatalos szféra lassú visszavonulásával a szervezői szerepkört valakinek

be kell töltenie. Előretörésüknek vannak azonban más okai is, amelyeket a szervezők és a szakértők, ha akarnák, kiiktathatnának, legalábbis a jelen pillanatban. De ha ezt nem teszik meg, akkor egy időn túl már ezek az okok diktálják az esemény jellegét, és olyan erős folyamatokat indítanak el, amelyeket csak úgy lehet majd megállítani, ha adminisztratív úton magát a vásárt is megszüntetik, illetve e folyamatok erőszakos korlátozása a vásár megszűnéséhez vezet. Mivel e megfogalmazásból arra is lehet gyanakodni, hogy valamiféle káros folyamatokról van szó, sietünk hangsúlyozni, hogy semmi ilyesmire nem gondoltunk. Nem a szakértőket és nem a szervezőket akarjuk biztatni, hogy „ne vonuljanak hátrább”, hanem csak egyszerűen a jelenséget kívánjuk rögzíteni. Aminek révén a kiállítók lassan előtörnek, az nem káros, hanem egy igen természetes folyamat, ami minden hasonló rendezvényenél búvópataként rejtőzik a mélyben, és csak az alkalmat várja, hogy felszínre törhessen. Persze az egész folyamatnak elvben lehetnek rossz oldalai is, annál is inkább, mert valaminek az ellenében akar érvényre jutni. Az értékelés azonban ezúttal sem az analitikus elemzés feladata.

A búvópatak – talán kissé erős ez a metafora – nem más, mint a népi kultúra öntörvényű, irányító kezeiktől nem érintett továbbélése. S hogy az esetleges pátosztól hamar szabaduljunk, sietünk kijelenteni, hogy itt is folklorizmusról van szó, mégpedig az úgynevezett mindennapi folklorizmusról. A népi kultúra elemei beavatkozás nélkül kerülnek idegen környezetbe, jelentésük, szerepük megváltozik. A vizsgált rendezvény esetében mindenekelőtt a vásár mozzanata az, amiben – az öt rendezvény során egyre nagyobb számban – tetten érhetők a hagyományos népi kultúra olyan elemei, amelyeket az esemény hivatalos szférája háttérbe szorított vagy kiiktatott, de soha nem próbált rájuk építkezni. Ezek kerülnek fokozatosan előtérbe, és a legutóbbi vásáron már igen intenzív hatást fejtettek ki. A standok tulajdonosai egyre többet hagynak el a kiállítók pózából, és egyre inkább igyekeznek megfelelni a valódi vásárban számukra előírt szerepnek. Sőt, mint láthattuk, a megengedett határok között – s ezek a határok fokozatosan tágulnak – mindent megtesznek azért, hogy maguk körül saját erőteret hozzanak létre. A vásárba menésnek – eladó és vevő részéről egyaránt – célja van, ez a cél pedig eszköztárat, vá-

sári viselkedést kíván. Úgy látszik, hogy ha a hivatalos szféra korlátai lazulnak, akkor senkit nem kell a vásár „kultúrájára” megtanítani, megy az egész magától. A résztvevők sietnek belépni a különösbe, sietnek alávetni magukat az ünnep menet közben konstituálódó szabályainak, és minden igyekezettel azon vannak, hogy ők maguk egyenként is cselekedjenek, saját akcióikkal termeljék az ünnepi viselkedés szabályait. Persze ők ki tudják használni a szakértők és szervezők fogásait is: a periódusos ünnepszervezés valódi szervezőerővé válik, a kijelölt hely pedig a találkozások már-már rituális helyévé. Ebben az egész mozgásban kerámiatárgyak halmaza kezd eszközzé válni, olyasmivé, ami az eseményt egyáltalán lehetővé teszi, de szerepe ki is merül ennyiben. Jelentésük tehát ebben az irányban is módosul, és ezt a változást már nem a szakértői, szervezői beavatkozás, hanem a mindennapok termelik ki.

Következtetésként – ha szabad egyáltalán ilyesmire vete- medni – az elmondottak alapján azt fogalmazhatjuk meg, hogy a vizsgált esemény igen bonyolult folklorizmusjelenség, egy-egy tényleges megvalósulása a bemutatott két erő kereszttüzében megy végbe. Jelen pillanatban távol áll attól, ami egyik vagy másik irányban lehetne. De vajon nem ez a természetes állapota? Értékelésre, ítéletre ezúttal sem vállalkozunk, hiszen olyan kényes ügy ez, amiről ha ír valaki, akkor mindig akad jónéhány olyan másvalaki, aki „találva érzi magát”. Talán ha sikerülne még hasonló leírásokat készíteni, lassan elhinnők, hogy lehet szentségtörés nélkül, de tárgyilagosan beszélni a hagyományápolás konkrét folyamatairól is.